

דף שבועי

בס"ד

פרשת בלק, תשפ"א, מספר 1424

בני דודינו המדיינים יונה בר-מעוז

אינו עשוי לרעות צאן במרחק כה גדול ממאהל השבט, ולו רק מטעמי בטיחות. הופעת מדיינים במקומות רחוקים זה מזה נראית סבירה בשל עיסוקם כסוחרים נודדים. בנוסף, לפי בר' כה:ג יש למדיין חמישה בנים, והם עשויים להתפזר למחיייתם באזורים שונים, ועדיין להיות מזוהים כמדיין.

משה גר במדיין עם יתרו חותנו, כוהן מדיין, אבל ברור שיש ניכור בין המדיינים לבין הכוהן שלהם. שכן, לפני בוא משה היו הרועים מתאנים יום יום לבנותיו,⁵ דבר שלא נשמע כמוהו באף חברה באותו זמן. כוהני האלים היו מכובדים ביותר על צאן מרעיתם, ואף היו מעוררי מורא בגלל כוחות הקסם שיוחסו להם, ובכל מקרה לא היה איש מעז לפגוע בבנותיהם. זהו המניע את חז"ל להסביר שיתרו מאס בעבודת האלילים,⁶ ולכן לא היה רצוי במקום מושבו.

משה הזר, המתערב בסכסוך לא לו ומציל את בנות יתרו מידי הרועים המדיינים, ודאי לא היה דמות אהודה במדיין, ולא יפלא אפוא שאנו רואים אותו רועה את צאן חותנו בבדידות גמורה במדבר סיני.

המעבר של עם ישראל מארץ מצרים אל ארץ כנען דרך המרחב של מדבר סיני, שבו נדדו גם מדיינים, עבר בשלום. אפילו המסע לקצה ים סוף ליד עציץ גבר (במ' לג:לה), בקרבת מקום הישיבה של המדיינים (לפי דעות רבות), לא יצר מגע איתם. רק כשכבש עם ישראל את ארץ סיחון, והתיישב צפונית למואב בעבר הירדן המזרחי, נוצרה נקודת מגע כואבת; המדיינים חברו למואבים בבקשת דרך לא קונבנציונלית להתמודד עם הכוח החדש המתפרץ, ששינה את מפת האזור.

המשלחת לבלעם, שבה המדיינים מופיעים כשווי ערך למואבים (במ' כב:ז), מעוררת את הרושם שהמדיינים נמצאים בסביבה דרך קבע, אף שלא מצאנו שעם ישראל נתקל בהם בדרכו, וגם אין הוראות לעקוף

בפרשתנו אנו נפגשים עם בני דודינו המדיינים, כשהם מטביעים בפעם השנייה חותם שלילי בהיסטוריה שלנו. בראשית יחסינו איתם לא היה נראה שניפגש, שכן אברהם אבינו-אביהם שלח את בנו מדיין אל ארץ קדם, יחד עם שאר אחיו ילדי קטורה,¹ אלא שכבר בדור של בני יעקב נוצר מגע, והמדיינים היו שותפים למכירת יוסף והבאתו למצרים. חלקם זה מוצג בבירור בסיפור: "וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מְדִינִים סַחְרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמַעְאֵלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיְבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרַיִם" (בר' לז:כח). גם אם לא נאמר כרשב"ם, שהם אלה שהעלו את יוסף מן הבור ומכרוהו,² ברור שהם היו הסוחרים שגלגלוהו למצרים, והביאו לכך שכל משפחת יעקב ירדה לשם.³ עיסוקם של המדיינים כסוחרים מסביר את הימצאותם בדותן שבארץ כנען, למרות מקום מושבם במזרח.

לאחר מכן היה לכאורה מפגש חיובי עם מדיין, שכן משה הבורח מחברת פרעה מוצא מקלט בארץ מדיין (שמות ב'). מדיין זו ודאי אינה יכולה להיות בארץ קדם, ולא ממזרח לאילת,⁴ שכן רועה בודד כמו משה

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** מוקדש לנכדי ראובן ויהונתן מנצר. יהי רצון שיתגדלו בתורת ה' וימצאו חן ושכל טוב בעיני א-לוהים ואדם.

1 בר' כה:א-ו: "וּלְבְנֵי הַפִּלְגֶשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת וַיְשַׁלְחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדָנוּ חַי קְדָמָה אֶל אֲרֶץ קְדָם".

2 ש' אברמסקי שם לב לכך שבהיקרויות של ישמעאלים ומדיינים, המונח "ישמעאלים" איננו ציון אתני אלא מקצועי: סוחרים נודדים, והוא מתאר בנוסף לבני מדיין גם קבוצות אתניות אחרות שעשויות להיות מכונות "ישמעאלים" (ראו מאמרו: "ישמעאלים ומדיינים", ארץ ישראל: מחקרים בידעת הארץ ועתיקותיה, י"ז [תשמ"ד], ע' 128-134). משמע מכך, שלמעשה אין הבדל בין הישמעאלים שאותם ראו האחים לבין המדיינים שקנו את יוסף.

3 בבר' לז:לו נאמר: "וְהַמְדַיִּנִּים מְכָרוּ אֹתוֹ אֶל מִצְרַיִם לְפוֹטִיפָר סָרִיס פְּרֵעָה שֶׁר הַטַּבָּחִים". המדנים הם אחי המדיינים לפי בר' כה:ב, וייתכן מאוד שבשל היותם גם הם שבטים נודדים שעוסקים במסחר, אין הבחנה ברורה ביניהם.

4 כך סיכם יעקב ליור בערך "מדיין" באנציקלופדיה העברית, בעקבות עדות יוספוס וממקורות מוסלמיים. לעומת זאת, ש' אברמסקי סבור, שמדיינים הגיעו לצפון חצי האי

ערב ובסמוך לאדום רק אחרי מפלתם בימי גדעון (ראו במאמרו לעיל, הערה 5 בע' 130).

5 ע"פ הפסוק: "וַתְּבִאֶנָּה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמְרוּ מְדוּעַ מְהֵרָתָּן בָּא הַיּוֹם" (שמ' ב:יח). נראה שהיו רגילות לאחר כל יום בשל ההתנכלויות להן.

6 שמות רבה א, לב: "יתרו כומר לעבודה זרה היה, וראה שאין בה ממש וביסר עליה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה. וקרא לבני עירו ואמר להם: עד עכשיו הייתי משמש אתכם, מעתה זקן אני, בחרו לכם כומר אחר. עמד והוציא כלי תשמישי עבודת זרה ונתן להם הכל. עמדו ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו. לפיכך הוציא את בנותיו".

אירועי העתיד יוכיחו שהייתה זאת טעות להשאירם בסביבה, כי המדיינים השתמשו באחוה הזו כדי לפגוע בישראל. בתחילה נעשו ניסיונות מאגיים להחליש את ישראל באמצעות נשק הקללה, וכשאלה נכשלו נבחר נשק הפיתוי המוסרי, שבעזרתו רפתה ערנותו הצבאית של עם צבאות ה', והוא שקע בתענוגים חושניים. הדבר הגיע עד כדי פגיעה בלכידות של העם, בהביאו גורם זר לקרבו, שדווקא מתוך דמיונו ליסודות מסוימים בעם ישראל היה עלול לפרקו. לאחר החטא בבעל פעור והפגיעה בכזבי בת צור, נשיא בית אב במדין, התפתח איום צבאי ממשי מצד המדיינים, אך בשל הקרבה המשפחתית, היה צורך בצו א-לוהי מפורש כדי שעם ישראל יתגבר על הרתיעה לפגוע בבני דודים:

צָרוּר אֶת הַמְדִינִים וְהַפִּיתָם אוֹתָם. כִּי צָרִים הֵם לָכֶם בְּנִלְיָהֶם אֲשֶׁר נָפְלוּ לָכֶם עַל דָּבַר פְּעוֹר וְעַל דָּבַר כְּזָבִי בֵּית נְשִׂיא מְדִן אַחֲתָם הַמֶּכָּה בְּיוֹם הַמִּגְפָּה עַל דָּבַר פְּעוֹר (במ' כה:ז-יח).

הצו מציג הוראה חד-משמעית להכות את המדיינים מתוך שנאה, וההנמקה היא על דרך "הבא להרגך השכם להרגו".¹⁰ מאחר שהשנאה המדיינית הבשילה לכדי רצון לפגוע בישראל בכל דרך, יש צורך למהר ולהנחית עליהם מכת מנע.

תחושת האחוה לא פגה גם אחרי הציווי הא-לוהי להילחם במדין. ולכן, בהיעדר הוראה מפורשת מגבוה,¹¹ נהגו בני ישראל במדיינים בדרך שונה ממה שנהגו בתושבי ממלכות סיחון ועוג. הם לא השמידו אותם כליל, אלא פגעו בזכרים הבוגרים, שהם הפוטנציאל של מתקפה עתידית נגד ישראל. רק לאחר תוכחתו של משה נפגעות גם הנשים, שהיוו את הפיתיון המוסרי המכשיל, שבגללו מתו עשרים וארבעה אלף איש (במ' כה:ט), יותר מכל מה שאכלה חרב האויבים בישראל ב-40 שנות נדודים ומלחמות לפני הכניסה לארץ.

המאבק עם בני דודינו לא תם אז. התפוצה הנרחבת של מדין אפשרה את המשך קיומו, למרות המכה הניצחת שספג אותו חלק שחי במזרח הירדן. רק מימי גדעון יפסיק עם ישראל להתמודד שוב ושוב עם פלישות מדיינים נוודים לארץ הנותנת פריה לאחר עמל יושביה, ותבוסתם הסופית תהיה לחזון נכסף של הצלה מכל הקמים עליו: "עֲשֵׂה לָהֶם כְּמִדְיָן... שְׂיִתְמוּ נְדִיבֵימוּ כְּעָרַב וְכַזָּאב וְכַזָּבַח וְכַצְלַמְנֵעַ כָּל נְסִיכֵימוּ. אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָנוּ אֶת נְאוֹת אֱ-לֹהֵימָ" (תה' פג:יג).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אותם, כפי שנעשה לגבי האדומים, המואבים והעמונים. כמו כן, ביה' יג:כא הם מכונים "יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ", שהוכו עם סיחון: "אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה אֹתוֹ (=את סיחון) וְאֶת נְשִׂאֵי מְדִן אֶת אוֹי וְאֶת רָקֶם וְאֶת צוּר וְאֶת חוּר וְאֶת רַבֵּעַ נְסִיכֵי סִיחוֹן יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ". לכן, יהודה קיל מפרש:⁷

חלק מהמדיינים ישבו בשדה מואב כפי שנשמע מפרשת מלכי אדום: "הַמֶּכָּה אֶת מְדִן בְּשָׂדֵה מוֹאָב" (בר' לו:לה), ומשכבש סיחון מלך האמורי מ"מֶלֶךְ מוֹאָב הָרְאִשׁוֹן" (במ' כא:כו) את החלק הצפוני של ארצו מארנון ועד חשבון,⁸ השלימו כנראה נשיאי-מלכי מדין עם הכובש והיו לבעלי בריתו ושלטו בחלק המזרחי של ארצו מטעמו, ולפיכך קראם הכתוב כאן "נְסִיכֵי סִיחוֹן".

הכינוי "יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ" אינו מבטא בהכרח התבססות בקרקע, אלא הוא מצטרף לתארים המוגזמים של המדיינים באותו פסוק, 'נְשִׂאִים' ו'נְסִיכִים', שנראים כלשון חנופה דיפלומטית מפי סיחון. בעזרת לשון זו רתם את המדיינים הנוודים להגנת גבולו המזרחי המדברי, לבל יעלו שוסים אחרים על אדמותיו הפוריות.

ההנחה הזאת, שהחלק המזרחי של ממלכת סיחון לא נכבש בידי ישראל ונותר בידי המדיינים, סבירה מאוד, כיוון שסיחון קבע את נקודת המפגש עם ישראל בדרום ארצו: "וְלֹא נָתַן סִיחוֹן אֶת יִשְׂרָאֵל עֶבֶר בְּגְבֻלוֹ וַיֵּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת כָּל עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל הַמְדִבְרָה וַיָּבֵא יְהִצָּה וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל" (במ' כא:כג). לכן, ברגע שהובס צבא סיחון יכלו בני ישראל להסתער צפונה, בלי להתייחס לשוליים המזרחיים הזניחים, כי העיקר היה שהדרך מערבה אל הארץ המובטחת נפתחה בפניהם.

בנוסף, סביר להניח שבני ישראל נהגו במדיינים מנהג אחווה ולא רצו לפגוע בהם, ברוח האיסור לפגוע באדומים, במואבים ובעמונים, אף שלא ניתנה להם הוראה מפורשת לחוס עליהם. השארת המדיינים בקרבתם לא נראתה לבני ישראל מסוכנת, שכן התגברותם על ממלכות סיחון ועוג החזקות הסעירה את כל האזור והכתה גלים בין כל העמים השכנים, כפי שהעידה רחב: "וְאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לְשֵׁנֵי מְלֹכֵי הָאָמְרֵי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחוֹן וְלַעוֹג אֲשֶׁר הָרַמְתֶּם אוֹתָם. וְנִשְׁמַע וַיִּמַּס לְבַבְנוּ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם" (יהו' ב:יא).

אלא, שקרבת המשפחה בין בני ישראל ובין המדיינים היא שהייתה מסוכנת, בהיותה גורם מעודד להתחברות עם בנות מדין, בנוסף לקרבה לשונית שהייתה מספקת לתקשורת, כפי שמעידים השמות המדיינים שנזכרו בתקופה הזאת ובזמנים אחרים.⁹

7 בפירושו לספר יהושע, בסדרה **דעת מקרא**.

8 המקור הוא: במ' כא:כו.

9 בר' כה:ד: "וּבְנֵי מְדִן עִיפָה וְעִפְרָו וְחִנְדָּה וְאֶבְדָּע וְאֶלְדָּעָה"; במ' לא:ח: "וְאֶת מְלֹכֵי מְדִן ... אֶת אוֹי וְאֶת רָקֶם וְאֶת צוּר וְאֶת חוּר וְאֶת רַבֵּעַ"; שו' ז:כה: "וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי שָׂרֵי מְדִן אֶת עָרַב וְאֶת זָאב"; שו' ח:ו: "זָבַח וְצַלְמַנֵּעַ מְלֹכֵי מְדִן". מ' מישור עמד על כך שבמפגש יתרו עם משה בשמ' י"ח יש כמה שימושי לשון יוצאי דופן, כמו "ויחד", וייתכן שיש כאן רמזים ללשונו המדיינית של יתרו. M. mishor, "On the Language and Text of Exodus 18", **Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting**, S.E. Fassberg, A. Hurvitz (eds.), 2006, pp. 225-229.

10 כך פירש מדרש תנחומא, פינחס ג.
11 במאמרי "כי הוא אדוניך והשתחוי לו?" נגעתי בשאלה זו. ראו: דף שבועי לפרשת מטות תש"ע (מס' 869).